

ÖZBEK ŞİİRİNDE MÜSTEBİT DEVRİN ELEŞTİRİSİ (ERKİN VÂHİDOV'UN ŞİİRLERİ ESASINDA)

Yrd. Doç. Dr. Veli Savaş YELOK*

ÖZ: Bütün kamu görevlilerinin hür ve demokratik seçimlerle iş başına geleceği, çalışanların ücretlendirileceği, halka adil davranılacağı, sürekli ordunun yerini silahlı halkın alacağı ve devlet görevlerinin sırayla herkes tarafından yerine getirileceği vaatleriyle 8 Kasım 1917 tarihinde iktidara gelen Sovyet rejimi, başlangıçtaki bu vaatlerini yerine getirmemiştir. Özbek şairi Erkin Vâhidov, sabık Sovyet rejiminin sadece uyguladığı baskı ve zulümle değil, aynı zamanda uyguladığı politikalarla da toplumu oluşturan kültürel unsurları ortadan kaldırdığını, hâkimiyeti altında yaşayanların ahlaki değerlerini yıpratmak suretiyle onlara, ancak şahsi çıkarları doğrultusundaki bir yaklaşımla hayatlarını devam ettirme felsefesi verdiğini dile getirmiştir. 1960'lı yıllarda şiirleri yayımlanmaya başlayan Vâhidov, Özbekistan'ın bağımsızlığını kazandığı 1991 yılına kadar yazdığı şiirlerinin önemli bir kısmında sabık rejimin Sovyet ideolojisini, topluma yabancılaşan aydınları, Sovyet rejiminin yaratmaya çalıştığı insan tipini (kendisinden başkasını düşünmeyen, halkına yabancı, yanlışlar ve haksızlıklar karşısında bazen susan bazen de bunları görmezden gelerek bir menfaat beklentisi içerisinde olan insan tipi) ve toplumdaki bozulmayı; Sovyet rejimini ve onun koyduğu esasların uygulayıcılarını eleştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Müstebit Devir, Özbek Edebiyatı, Şiirde eleştiri, Rejimin eleştirisi, Edebiyat ve ideoloji.

Criticism of the Despotic Era: The Case of Uzbek Poetry (Based on Erkin Vahidov's Poems)

ABSTRACT: The Soviet regime which came to power on October 1917 with the promises that all public workers would be elected through free and democratic elections, the public would be treated fairly, the public would take the place of the permanent army and the state missions would be fulfilled by everyone fulfilled none of the beforehand promises. The Uzbek poet Erkin Vâhidov stated that the repressive Soviet regime

* Taşkent Şarkşunaslık Enstitüsü (Misafir Öğretim Üyesi), velisavasyelok@yahoo.com

eliminated the cultural values forming the society not only through pressure and tyranny but also through its policies and gave them a philosophy of continuing life based on their individual interests by damaging the moral values of those living under Soviet rule. Vâhidov, whose poems were first published in 1960, in the majority of his poems written until 1991 when Uzbekistan gained independence criticized the soviet ideology of the Soviet regime, the intellectuals alienated to the society, the type of person the Soviet regime tried to create (the type of person who thinks only of himself, alienated to the public, remains silent on mistakes and injustice and who expects interests by disregarding these) and the corruption in the society, the soviet regime and the practitioners of the principles it put forward.

Key Words: Despotic era, Uzbek literature, criticism in poetry, criticism of regime, literature and ideology

Giriş

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar *müşterek bir yazılı edebiyata* sahip olan Türkistan Türkleri, bu dönemden itibaren muhtelif aralıklarla kendi müstakil edebiyatlarını oluşturmaya başlarlar. 1850-1860'larda başlayan bu oluşum dönemi, 20. asrın başlarına kadar devam eder. Türkistan'ın Rusya tarafından işgal edilmesiyle (1865-1880) birlikte Özbeklerin tarihinde de yeni bir dönem olan sömürgeciliğin hükümran olduğu yıllar başlar. İşgal edilen Türkistan'ın maddi zenginlikleri Ruslar tarafından sömürülürken Türk topluluklarının millî değerleri ayaklar altına alınır, işgal edilen bölgede yaşayanlar Ruslaştırılmaya çalışılır. Bu dönemde, her alandaki değişim, edebî hayatta da tesirini gösterir.

Günümüz Özbek şairlerinden Abdulla Âripov'un *So'z Sehri* (Söz Sihri) yazısında,

“İşte birkaç on yıldan beridir müstesna bir şiir bahçesinin çiçek kokulu havasından nasibimizi alıyoruz. Bu Erkin Vâhidov'dur. Ana dilimizdeki ipek gibi yumuşak, gökkuşağı gibi rengârenk, gayet nazik ve latif, insanı üzmeyen deyimler, bazen güldüren, bazen de tebensüm ettiren benzetmeler, keskin değerlendirmeler şairimizin kalemine mahsus tekrarı olmayan faziletlerdir.” (Oripov 2001: 25)

dediği Erkin Vâhidov'un şiirlerinin önemli bir kısmını; Sovyet ideolojisini, topluma yabancılaşan aydınları ve Sovyet rejiminin yaratmaya çalıştığı insan tipini eleştiren ve toplumdaki bozulmayı konu alan şiirler oluşturmaktadır. Vâhidov *Xazina, Nasihat, Ko'chamen, U, Oromni..., Qorquvning Ko'zi, So'zlaganda Oqil..., Arslon O'rgatuvchi, Sharqiy Qirg'oq, Muharrir, Sovuq Chordoqlarda..., Tabiat va Qizaloq, Bizdan Keyin Hech Bir Avlod Qayta Qurmasin, Eski Hammom, Eski Tos, To'ra Yigit, Unter Prishibeyev, Ko'rsatkich Barmoq, Bo'ri Chaqirgan Majlis va*

Beodob Ot Haqida Latifa, Bizlar Arra Tortmoqdamiz, Bu Zamon G'azali, Xalq Noiblariga, Iztirob, Tramvayda, Darddoshlik, Sul-tonmurod, Rais va Shoir, Davlat Ishi, Majlis Qiling, Siyosiy Saboq, Shukurkim, Keldi Istiqlol adlı şiirlerinde, Sovyet rejimini ve bu rejimin koyduğu esasların uygulayıcılarını; *Kelajakka Maktub, Viruslar, Uyatchanlik, Qog'irchoqlar* şiirlerinde Sovyet ideolojisinin yaratmak istediği kendisinden başkasını düşünmeyen, halkına yabancı, yanlışlar ve haksızlıklar karşısında bazen susan bazen de bunları görmezden gelerek bir menfaat beklentisi içerisinde olan insan tipini eleştirmektedir.

Ko'cha Chetidagi Ayol, Bobil Minorasi, Diagnost, Qismat, Kerak, Qit'a şiirlerinde, toplumdaki ahlaki bozulmuşluk üzerinde duran Erkin Vâhidov; *Afg'on Shoirlariga, Sirdaryo O'lani, Kurash Oini, Tush, Savag'ich, Dengiz Tashlab Ketgan Kemalar* adlı şiirlerinde millete uygulanan baskı politikası karşısında sessiz kalan, tabiatın yok edilmesine sesini çıkarmayan aydınları ve şairleri; *Kelajakka Maktub, Amaldorlar..., Amaldorning O'limiga, Chiston, Shohlar Orzusi, Shum Bola, Il'za Xonim, Tramvayda, Bizga So'z Tegdi Kecha, Qumursqalar Jangi, Yubiley, Bu Ko'hna Hasrat, Kichkina Kattalar* şiirlerinde ise hakkını aramayan ve hürriyet mücadelesine iştirak etmeyen insan tipini eleştirmektedir.

Vâhidov, *Sovuq Chordoqlarda...* adlı şiirinde, görünenle yaşanan arasındaki farklılık üzerinde durur. Vâhidov'a göre insanların içinde bulunduğu durumun değerlendirilmesi sadece görünenden hareketle değil, bununla birlikte arka planının da dikkate alınarak yapılması gerekir. Bu itibarla dışarıdan iyi gibi görünenler, aslında farklı olabilir. Sokak kedisi ile ev kedisinin mukayese edildiği şiirde, ev kedisinin sistem dâhilinde yaşadığı düşünülen güzellikleri anlatması muhtemeldir. Ev kedisi her ne kadar sıkıntı yaşamıyor, huzurlu bir hayat sürdürüyor görünse de sokaklarda dolaşmayı ve hürriyetin tadını çıkarmayı arzulamakta ve sokaklarda dolaşan kedilere imrenmektedir. Hâlbuki durum hiç de onun düşündüğü gibi değildir. Aslında sokak kedisi hayatını devam ettirebilecek yiyeceğini bulmakta dahi sıkıntı çekmekte, sıcacık bir yuvayı ve müşfik bir kucağı arzulamaktadır. Vâhidov'a göre hiç kimse içinde bulunduğu durumdan memnun değildir:

Sovuq chordoqlarda quvg'indi, shumshuk,
Och o'lim vahmida yashab har nafas,
Taqdirdan noliydi egasiz mushuk,
Xonaki qavmiga qiladi havas.

Bu esa uxlarkan tinch va beparvo,
Bosh qoyib bekaning issiq to'shiga,
Xayolida kezar bog'otlar aro,

Yovvoyi ozodlik kirar tushiga.
(Vohidov 2000/2: 133)

Vâhidov, *Kelajakka Maktub* adlı şiirinde, kapalı Sovyet rejiminin insanları geçmişinden habersiz hâle getirdiğini, otoritesini devam ettirebilmek için dünyaya gözünü kapattığını, kendi yönetimi altında yaşayan insanların kulağını sağır ettiğini belirtmiştir. Rejim, idaresi altındaki insanlarla meşgul olurken burnunun dibindeki gerçeklerden ve dünyadan bihaber olarak varlığını devam ettirmektedir.

Baskı ve zulmü altında yaşayan insanların geçmişiyile olan bağlarını koparan sistem, bunu her alanda yapmıştır. İnsanların ata yadigârı olan eserleri okuyarak bunlardan dersler çıkarmaları bir yana, rejim, var olan eserleri kütüphanelerin tozlu raflarına hapsetmiştir. Hâlbuki bu eserlerde aşktan, sevdadan, “şehname” savaşlarından; Irak, Şam, Hint, Rum ve Frenk’in feryat ve figanlarından parçalar vardır: (Vohidov 2000/2: 118)

Oqib tarixni, Erkin,
Sahfalarga boqmagin hayron.
Erur oq davr changidan,
Sarig'dir javr zangidan.

(Vohidov 2000/2: 118)

Erkin Vâhidov, bu mısralarıyla, yazıldıkları ve okunabildikleri dönemlere ışık tutan bu eserlerin yapraklarının sararmış olmasını, baskı ve zulmün yansımaları olarak izah eder. Kültürel manada yapılanları değerlendirmenin yanı sıra sosyal hayatta gerçekleştirenleri ele aldığı şiirlerinden biri olan Sultanmurad'da toprak reformunun yapılma süreci ve bu süreçte yaşananla değinir Erkin Vâhidov. Bu süreç her ne kadar bir reform olarak görünse de topraklara el konulması büyük tepkilere yol açmış, bu tepkiler isyan noktasına ulaşmıştır. Sürecin sonunda ise insanlar âdeta “vatanlarından kovulmuş”tur. Şair, bu uygulamalara maruz kalanları “Sultanmurad” ismi etrafında ele almaktadır. Şaire göre, Sultanmurad gibi malına, mülküne el konulan ve vatanından sürgün edilenler, kendilerine bunu reva görenlerin de gün gelip bu duruma düşeceklerini ve zulüm saltanatlarının ebediyen devam etmeyeceğini düşünür:

Shafqat etmay baxtim qaro qilganlar
Shafqatga zor, baxti qarolar bo'lgay.
Meni vatanimdan judo qilganlar
Vatanda vatandan judolar bo'lgay.

Hech qachon, hech yerda hech kimsaga, bas,
Talab olgan moli buyurgan emas,
Yer-suvimni olgan nobakor ul kas
Yer ustida yerga gadolar bo'lgay.

(Vohidov 2001: 108)

Sultanmurad ve onun gibi olanları kendi vatanlarında parya hâline getiren yönetim, sadece gerçekleşmeyecek vaatlerden ibaret bir dünyanın peşindedir. Yönetim, uyguladığı tarım politikalarıyla verimli toprakları da öldürecektir:

Yerida zahr unar bo'lgay bu o'lka,
Jafolarga ko'nar bo'lgay bu o'lka,
Kamoli behunar bo'lgay bu o'lka,
Do'konida o'tmas matolar bo'lgay.

(Vohidov 2001: 108)

Vâhidov, *Ko'rsatkich Barmoq* adlı şiirinde, “ihbar sistemi”yle hayatını devam ettirenleri “işaret parmağı”na teşbih etmekte ve bu insanların isteklerini onların dilinden anlatmaktadır. Sovyet rejimini, hayatını daima tehlikede gören ve bu korkuyla yaşayan bir insana benzeten şair, onu “*yonmading, tutundek burqsib yashading*” (Vohidov 2001: 76) diye tarif eder. İşaret parmağı sayesinde insanları dilsizleştiren, biçare duruma düşüren ve dostunu idama göndererek hayatta kalabilen muhbirler, yeniden eski hükümran dönemlerinin canlanmasını arzulamaktadır. Bunlar, hürriyet yolunda mücadele eden grupları ortadan kaldırmak ve böylece kendi kudretli dönemlerini tekrar yaşayabilmek için Beria'nın¹ dahi dirilmesini istemektedirler:

Tilaysan, Beriya tirilib kelsa,
Norasmiy guruhlar qirilib ketsa.

Bu kunlar tillarga bo'lsa-yu qarmoq,
Yana kuchga ko'rsatkich barmoq.

(Vohidov 2001: 76)

Vâhidov'un Sovyet dönemindeki uygulamaları eleştirdiği bir başka şiiri de *Unter Prishibeyev*'dir. Hürriyet arzusunu, cahil halka birilerinin öğrettiğini düşünen Prişibeyev, topladığı askerleri caddelerde yürütmek suretiyle insanlara gerçek hürriyetin ne olduğunu söylemek ve adaleti göstermek arzusundadır. Baskı ve zulüm sebebiyle halkı *musichadek*

¹ Lavrenti Pavlovic Beria; Stalin döneminde etkin bir şekilde faaliyet gösteren Sovyet gizli polis örgütünün başkanıdır. Beria, Sovyet güvenlik örgütünü yönetmesinden ziyade “temizlik” adı altında düzenlediği katliamlarla tanınmıştır. Stalin'in âdeta sağ kolu olan Beria, parti politikalarına muhalif pek çok kişiye yapılan işkence seanslarına bizzat katılması ve bunların infazlarını cellatlara bırakmayarak kendi elleriyle yapmasıyla bilinmektedir. Kruşçev döneminde “devlet aleyhtarı faaliyetler” ve “yabancı sermaye hesabına çalışmak” suçlamalarıyla görevlerinden uzaklaştırılan Beria, çıkarıldığı mahkemede idama mahkûm edilir. Cezası 1953 yılının Aralık ayında infaz edilir. (bk. http://tr.wikipedia.org/wiki/Lavrenti_Beria, Erişim tarihi: 05.04.2011)

yuvvosh va uvol olan Özbekistan'da, halkın haklarını aramak için bir araya gelmesi imkânsız hâle getirilmiştir. Çünkü mevcut yönetimin uygulamaları sebebiyle bu insanlara,

Ming bor jam bo'l desa jam bo'lmas, ammo
Bir bor, jim bo'l, desa jim bo'lar darhol.

(Vohidov 2001: 75)

denmesi, bütün problemlerin çözümü için yeterlidir.

Vâhidov, *Shohlar Orzusi* adlı şiirinde, mevcut rejimin doğru sözlü olanı istemediğini ve gerçeklerin yerine hayalleri dile getirenlerin el üstünde tutulduğunu vurgular. Şaire göre, burada da bir maksat gözetilmektedir. Rejimin yarattığı tipler, genel olarak durumlarından ve konularından memnun değildir. Onların hayali, halkı daha iyiye götürmek değildir; bilakis onlar bir üst makama nasıl yükselecekleri endişesiyle meşguldürler. Herhangi bir makama ulaşamayanlar ah ederek, mertebe zevkini tatmak, şan ve şöhretin hazinesine kavuşmak arzusuyla yaşamaktadır. (Vohidov 2001: 85) Şahsi arzularının peşinde koşan insanlar, yaptıklarının neticeleri üzerinde hiç düşünmemektedirler:

Bizlar arra tortmoqdamiz,
Arramizning tishi yoq.
Nega arrang tishi yoq, deb
So'raydigan kishi yoq.

Chunki bizlar anoyimas,
Pishib ketgan ko'zimiz.
Arra tushgan o'sha shoxda
O'ttiribimiz o'zimiz.

(Vohidov 2001: 88)

Sistemin ve yöneticilerin yanlış uygulamalarını *Bizlar Arra Tortmoqdamiz* adlı şiirinde ironiyle dile getiren Erkin Vâhidov, Sovyet rejiminin esasını oluşturan her şeyi devletin yönlendirmesi düşüncesini *Davlat Ishi* şiirinde ele alır. Şair bu durumun sorumsuzluğa ve vurdumduymazlığa yol açtığını düşünmektedir. Cennetten ebediyen kovulan Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın, insan neslinin dünyada peyda olması için hiçbir devletten izin almadığını dile getiren şair, mevcut yönetimle birlikte evlilik kurumuna da devletin müdahale etmesine karşı çıkmaktadır. Devlet, *taqdir* ve *ko'ngil işi* olarak görülen, kanunlarla resmî hâle getirilmesi söz konusu olmayan eski evlenme usulünü millî kültürün meydana getirdiği acemi, basit ve geri kalmış bir yöntem olarak gördüğü için müdahale etmiştir. Evlilik, Sovyet rejiminin müdahalesiyle *ishq ko'kida parvoz qilgan* [gönüller] *muhrlık qog'ozda endi mustahkam* hâle getirilmiştir. Evraka atılan imzalar sayesinde resmîyet kazanan evlilikler, yetimlerin

sayısını artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Her şeye müdahale eden yönetimden şairin tek istediği, yâriyle olan münasebetine devletin karışmamasıdır. (Vohidov 2001: 113)

Erkin Vâhidov'un sistemi tenkit ettiği bir başka şiiri de *Majlis Qiling*dir. Mevcut rejimin karşılaştığı problemlerin çözümü için yaptığı tek şey toplantıdır. Ancak bu toplantılarda alınan kararların uygulanmasına bakılmamaktadır. Bu toplantılara katılanlardan istenen ise “niçin” diye sormamaları ve sadece bu toplantıları yapmalarıdır. Toplantısız geçirilen bir günün, haftanın veya ayın söz konusu olamayacağı bir ortamda, toplantı yapmak için sebep aramaya da gerek yoktur. Çünkü avlanmak için kuşun olmaması, pazarcının satacak malının bulunmaması, evdeki gazın kesilmesi, banyo yapacak duşun bulunmaması bile toplantı yapabilmek için yeterli bir sebeptir. Sovyet yönetimi, istenilen doğrultuda yapılan toplantı sayısı ve burada alınan kararların gerçekleştirilmesi hususunda gayret gösterilip gösterilmediğini incelemek yerine, bu toplantılarda kimlerin ateşli konuşmalar yaptığını kontrol etmekten başka bir iş yapmamaktadır. Bu sebeple devlet nazarında çiftçinin tarlada çalışıp çalışmamasının, şairin duygu ve düşüncelerini terennüm edip etmemesinin, âlimin deney yapıp yapmaması veya araştırmalarla meşgul olup olmamasının bir ehemmiyeti yoktur.

Siz ham, ey taftishchilar,
Majlis sanog'in tekshiring,
Ham qaror, kun tartibu
Hüjjat varog'in tekshiring.
Notiq og'zin tekshiring,
Some qulog'in tekshiring,
Kursi teshgan nozik ul
Joyda qadog'in tekshiring,
Gar jarohat unda
Qosh-qosh bo'lmasa, majlis qiling.

Ko'rmasin dehqon dala,
Sozanda soz, shoir qalam,
Ishchi ham dastgoh yoniga
Qoymasin aslo qadam,
Ochmasin olim kitobu
Qilmasin tajriba ham,
Kimki gap bilmas, bilar ish,
Qilsin o'lguncha alam,
Ish bilarni urgani
Musht bo'lmasa, majlis qiling.

(Vohidov 2001: 147-149)

Özbekistan üzerinde demir bir yumruk gibi hâkimiyet kuran Sovyet rejimi, insanların elinden hürriyetini almış, elini ayağını bağlayarak onları *gözü bağlı, gönlü dağlı* bir hâle getirmiştir. Gördükleri ve yaşadıkları karşısında konuşamaz hâle getirilen insanların bu perişanlığını gören dünya bile hayrete düşmüştür. Şair, yaşadıkları dönemi ve kendi durumlarını *Shukurkim, Keldi Istiqlol* (Vohidov 2001: 199) adlı şiirinde şu mısralarla dile getirir:

Bamisli ankabut so‘rgan –
Chibin, pajmurda tan bo‘ldim.

Muazzam Sayhunu, Jayhun –
Labida tashna lab qoldim,
Kiyintirdim jahonni,
Jismi uryon, bekafan bo‘ldim.

Chekibdur Boburu Furqat
Vatan hajrida afg‘onlar,
Men ersam, vah, ne g‘urbatkim,
Vatanda bevatan bo‘ldim.

Vâhidov, vatanından uzakta kalan insanların çektiklerine “hasret”, kendilerine de “bahtsız” dememelerini ister. Vâhidov’a göre asıl bahtsızlık ve vatansızlık, yaşadığı topraklarda eli ve dili bağlı, yüreği dağlı olmaktır. Ülkesine hürriyetin gelmesiyle bahtiyar olan şair, Özbeklerin Sovyet rejiminden kurtularak yeniden insan sıfatını kazandıklarını düşünmektedir:

Ishonchim bor, Vatan, bir kun
Kelar chin nurli davroning,
Degayman shunda chin Erkin,
Chin inson qaytadan bo‘ldim.

(Vohidov 2001: 199)

Türkistan’ı yeniden şekillendiren, bunu yaparken de baskı ve zulmü hâkimiyeti sağlayıcı unsur olarak kullanan Sovyet rejimi, bu coğrafyada uyguladığı politikalarla da toplumun temel taşları olan kültürel unsurları ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Uygulanan politikalarla ‘yaratılmak’ istenen insan tipi, hayatını devam ettirebilmek adına her şeyi yapabilecek hâle getirilmiştir. Erkin Vâhidov *Bu Ko‘hna Hasrat* adlı şiirinde bu durumu dile getirmekte, insanların hayatını bu hâllerleriyle tasvir etmeye çalışmaktadır. Şaire göre, Sovyet rejimi insanlardaki şefkat, sevgi ve vefa gibi hasletleri ortadan kaldırmıştır. Bu sebeple delikanlılarda edep, kızlarda hayâ kalmamış, insanlar gayriahlaki bir hayatı tahayyül eder hâle gelmiştir. Böyle bir hayatın yaşanmadığı günü bir kayıp olarak

değerlendirenlerin yanı sıra, insanlar kendini düşünmekten, çıkarları için birbirinin gözünü oymaktan geri durmamaktadır. Vâhidov, gördüğü bu durumlar karşısında âdeta dünyanın sonunun geldiğini düşünür:

“Yorab, qandoq kunga qoldik, bu nechuk savdo?
 Odamlarda na shafqat bor, na mehru vafo.
 Yig'itlarda odob yoqdir, qizlar hayosiz,
 Xotin zoti kun o'tkazmas bir mojarosiz.
 Qoyib bersa el bir-birin o'yar ko'zini,
 Ovboshilar esa faqat o'ylar o'zini...
 Dunyo oxir, birodarlar, yoq endi hayot.

(Vohidov 2001: 146)

Vâhidov, *Ko'cha Chetidagi Ayol* adlı şiirinde, bir sokak kadınının ağzından toplumun içinde bulunduğu durumu anlatmaktadır. Söz konusu kadın, bu dünyadaki her şeyin satılık olduğunu; makamın, mertebenin, istidadın ve itikadın da bunların içinde yer aldığını ifade eder. Ancak onun satabileceği tek şey, *kızıl yüzü, bembeyaz vücudu* ve *güzelliğidir*. Güzelliği sayesinde âlemde muhtaç olmayacağını düşünen bu kadın, yaptığını bir meslek olarak görmektedir. O, Sovyet rejiminin tanıdığı hürriyet sayesinde mesleğinin kanuna dayandığını, hayatını temin için para kazanma hususunda ar ve namusun hiç de ehemmiyetinin olmadığını düşünür. Yaşadığı dönemde iyi niyet yahut ahlakın ne olduğunun dahi bilinmez hâle geldiğini düşünen bu kadın, talihinden şikâyetçi değildir; hatta insanların kendisine acımasını ve şefkat göstermesini de istememektedir. Bu kadın geçimini temin maksadıyla bedenini kullandığı için kendisinin yargılanması yerine, aynı işi devletin imkânlarını şahsi menfaatleri uğruna kullananların yargılanması gerektiğini düşünür. Bu kadının “meslektaşlarım” diye adlandırdıklarının sayısı hiç de az değildir. Onun meslektaşlarından belirli bir makama ulaşmak amacıyla hareket etmeyenler ise günü yaşamak ve maddeten ulaşmak istediklerini elde edebilmek için onun yaptığı işi yapmaktadırlar:

Aslin olsang, bu o'lkada eng yuqori
 Kursilarda o'tiribdi
 hamkasblarim.
 Boyvachchalar ularga pul
 sarf qiladi.
 U janoblar oldida men
 pok bir sanam...
 Bu dunyoda hamma narsa sotiladi,
 Mening molim – qizil yuzim,
 oppoq tanam.

(Vohidov 2000/2: 120)

Vâhidov, *Diagnoz* adlı şiirinde, Sovyet rejiminin bir hastalığa yakalananları tedavi ettirmek yerine, onları tedavi etmek isteyenleri de çaresiz bırakması üzerinde durur. Şair, ironiden yararlanarak tıp ilminde Avrupa'dan oldukça geri durumda olduklarından bahisle, rejimin hasta olduğunu iddia edenlere doktorların nasıl davranacakları yönündeki dayatmalarından bahseder. En iyi vatandaşı, hasta olmayan, kendisine söylene-ni sorgulamadan yapan ve tarlada ne pahasına olursa olsun çalışan; böylece tarım planlarını gerçekleştiren kişi olarak tarif eden rejim, bunun gerçekleştirilmesi için doktorlara talimat vermiştir.

Doktorlar bu talimat doğrultusunda baş ağrısı şikâyetiyle gelen hastaya iğne yapmak suretiyle onun ağrısını dindirmelidir. Sovyet rejiminin nazarında çiftçi her zaman "sağlam"dır. Onların çalıştığı tarlalarda zehirli ilaç kullanılmamaktadır. Dolayısıyla doktorun da bu doğrultuda teşhis koyması gerekmektedir. Onlar için ne zatülcenbe yakalanmak, ne zehirlenmek ne de romatizmaya tutulmak söz konusu değildir; sarılığa yakalananların sayısını azaltmak doktorların işidir. Bunun yöntemini de doktorların kendilerinin bulması gerekir. Erkin Vâhidov'a göre, Sovyet rejiminde ölüm sebeplerini tespit etmek için otopsi yapılması söz konusu bile olamaz. Bu sebeple hekimler teşhis koymak konusunda âciz ve beceriksizdir. Yaptıkları muayene neticesinde doğru teşhisi koyan doktorlar rejime ihanet etmiş olacak, dolayısıyla da *Raykom*² *dayıdan kötü söz işitecektir*:

Deylik,
Tog'ri diagnoz qoydik,
Tepki yeymiz raykom tog'adan.

“Siyosiy ong qani, - deydi u,
Dehqon - sog'lom
Dehqon - chavandoz!
Dalada yoq zaharlik doru,
Diagnozi shamollash deb yoz!
Sariq kasal ko'pmi-? Kamaytir,
Chorani men aytmay o'zing top.
Men emas, sen do'kto'rsan, axir,
Oqish kerak gazet va kitob”.

(Vohidov 2001: 68-69)

Çiftçinin bilmesi gereken, “pamuk tarlasının cenk meydanı” oldu-ğu; doktorun yapması gereken de bu meydanda mücadele edenlerin şikâ-yet ve hastalıklarına kulaklarını tıkamalarıdır. Çünkü Sovyet rejimine göre cenk meydanlarında kurbanların verilmesi gayet tabiidir. Erkin

² Bölge Sovyet yönetimi

Vâhidov bu uygulamaların arka planında esas olarak cemiyetin hasta olduğunu düşünür. Çünkü Vâhidov'a göre görülen yanlışlara toplum olarak sesini çıkarmak, hakkını aramak ve gerekiyorsa bunu zorla almak yolu tercih edilmediği sürece, bu ve benzeri uygulamalarla her zaman karşılaşılacaktır. Bu sebeple toplumdaki hastalığa teşhis konulması ve bunun tedavi yollarının gösterilmesi gerekmektedir. Doktorlara hitap ederken aynı zamanda dolaylı olarak aydınlara seslenen şaire göre, despot yöneticilerin huzurunda sesini çıkarmayanlar var oldukça dertler bitmeyecek, gelecek nesiller "bu vatanın gerçek derdini anlamayanlara" lanet edecektir:

Holimiz shu,
Ne uzrimiz bor?
Bizning xato zavol degan so'z.
Aslida-ku jamiyat bemor,
Kimlar qoyar unga diagnoz?

Uni davo qilguvchi kimlar?
Ne savdolar bordir boshida-
Biz singari noshud hakimlar,
Zo'r tag'olar tursa qoshida.

Kelajaning jarrohi bir kun
Aytmasin- da, o'tib zamonlar:
-Bu yurt dardi boshqa edi-ku,
Hayf sizlarga, johil luqmonlar!

(Vohidov 2001: 68-69)

Vâhidov'un toplumdaki bozulmuşluk üzerinde durduğu bir diğer şiiri de *Uyatchanlik*'dir. İroniyle ele aldığı utangaçlığı, toplumdaki en tehlikeli hastalık olarak gören şair, bu hastalığı taşıyanlardaki belirtileri;

Bu qaltis dard,
Ziyrak bo'ling,
Belgilari ayondir:
Bosh sal egik, qol ko'krakda,
Til chuchuk, yuz alvondir.

Ularga ko'p duch kelganman,
Ko'nglim darhol sezadi.
Uyatchanlar odob bilan
Yuragimni ezadi.

(Vohidov 2001: 70-71)

mısralarıyla dile getirir. Vâhidov'a göre bu tiplerle her yerde karşılaşmak mümkündür. Onlar o kadar utangaçtır ki, güzel yüzlü ve mümin sıfatlı oldukları için onların rüşvetle işleri olmaz, ama *qolingizni qaytarolmay oladir*. Bakkallarda da aynı durum söz konusudur. Rüşvet maksadıyla verilen *qizil kog'ita*³ dönüp bakmaz, fakat o teklif ettiğiniz rüşvet için gözleriyle tezgâhın altını işaret eder. Vâhidov'a göre anlayış sahibi olan ve halkın derdini anlayarak bununla dertlenenler ise bunları dile getirmek ve çözmek konusunda oldukça çekingendir. Çünkü onlar da büyüklerinin yanında konuşmaktan çekinir, halktan utandığı için tramvaya binmez, "Tamam!" demeye çekinir, "Hayır!" demeye utanırlar (Vohidov 2001: 70-71). Bu durumda yapılması gereken şey, bu utangaç insanları yakalandıkları hastalıktan kurtarmaktır:

Biz ulardan kulsak, ichda
Ular bizdan kuladi.
Bu kasalni yoq qilmasak
Juda uyat bo'ladi.

(Vohidov 2001: 70-71)

Vâhidov, *Sirdaryo O'lanı, Savag'ich, Dengiz Tashlab Ketgan Kemalar* ve *Eski Hammom, Eski Tos* adlı şiirlerinde, Türkistan'daki çevre felaketi üzerinde durmuştur. Sovyetler Birliği döneminde Türkistan toprakları devamlı surette pamuk ziraatına tahsis edilmiş, üretimin artırılması amacıyla her yıl daha fazla suni gübre ve zirai ilaç kullanılmıştır. Pamuk üretiminin devamlı surette artması tabii olarak suya olan ihtiyacı artırmış, bu sebeple Sirderya ve Amuderya nehirlerinin beslediği Aral gölü kurumaya yüz tutmuştur. Bunun yanı sıra Sovyetler Birliğinin nükleer denemeler için Türkistan'ı seçmesi de toprağın zehirlenmesine sebep olmuştur. Bu coğrafyada yaşayan insanların bir kısmı sarılık veya kanser gibi hastalıklarla mücadele ederken, bir kısmı da hayatını kaybetmiştir (Karakas 1997: 27). Vâhidov, söz konusu şiirlerinde, Sovyet rejiminin uygulamalarına temas ederek bunları tenkit etmenin yanı sıra, uygulanan politikalar karşısında sessiz kalan aydınları ve şairleri de eleştirir.

Vâhidov, *Sirdaryo O'lanı* şiirinde, Amuderya'nın yâri ve yoldaşı olarak tasvir ettiği Sirderya nehri, Fergana'nın can damarı ve bu bölgede yaşayan insanların mutluluğunun kaynağıdır. O, bu insanlara ebediyen gerekli olan Sirderya'nın durumu karşısında çaresizdir. Özbek için hem gurur, hem de sevinç vesilesi olan Sirderya, bu vadiye hayat vermektedir.

Erkin Vâhidov,
Sen borsanki, keng vohada hayot bor,
Demak, yurtning labida bol, nabot bor,

³ Eski on liranın rengi kırmızıdır.

Senda elim sabotidek sabot bor,
Sobit bo'lg'in, Ona soydan najot bor,
Oqib turgin, qurib qolma, onajon.

(Vohidov 2000/2: 127)

mısralarıyla vatani için elmanın, narın, pamuğun ve nurun kaynağı olarak gördüğü Sırderya'nın kurumaması için çalışmayı arzu etmektedir. Sırderya'nın suladığı bölgenin bir evladı olarak onun sesi olmaya, bir dere gibi derdine deva olmaya, gerektiğinde canını feda etmeye hazırdır. Onun istediği tek şey, Sırderya'nın ebediyen akıp durması, hiçbir zaman kurumamasıdır:

Men bolangman, nido bo'lay sen uchun,
Bir jalg'adek davo bo'lay sen uchun,
Kerak bo'lsa, fido bo'lay sen uchun,
Mayliga, men ado bo'lay sen uchun,
Oqib turgin, qurib qolma, onajon.

(Vohidov 2000/2: 127)

Vâhidov'un *Savag'ich* adlı şiirinde, çevre felaketinin birinci derecede suçlusu olarak görülen pamukla *savag'ich*⁴ arasındaki diyalogdan yola çıkarak Türkistan'daki çevre felaketini ve bunun sorumlularını işlemektedir. Şair, bu şiirinde doğrudan doğruya Türkistan coğrafyasının Sovyetler Birliği döneminde uygulanan yanlış ziraat politikaları yüzünden devamlı surette pamuk ziraatına tahsis edilmesi ve üretimin artırılması için suni gübre ve zirai ilaçlar kullanılması suretiyle toprağın öldürülmesindeki suçluyu arar. Vâhidov'a göre tarım arazilerini, nehir ve gölleri öldürmek suretiyle Özbekistan'ı yaşanabilir bir ülke olmaktan çıkaran suçlu pamuk değildir. "Savağ'ıç"ın,

[Savag'ich paxtaga
Deydi:]
— Qalaysan?
Qolimga tushding-ku,
Shoshmay tur, seni...

(Vohidov 2000/2: 95-97)

sözleriyle pamuktan hesap sormaya başlayacağı esnada şair araya girer ve pamuğu suçlamak yerine müsebbiplerin başka yerlerde aranması gerektiğini dile getirir:

Savag'ich!
Paxtani nega savaysan?
Paxtada ne gunoh?
Savala meni!

(Vohidov 2000/2: 95-97)

⁴ Pamuk ya da yünü çırpmak için kullanılan ağaçtan sopa

Şair, “savağıç”tan beyaz teni, yumuşak bedeni ile taze bir fidan olan pamuğa, müşfik davranmasını ister. Çünkü,

Kecha behi eding,
 Quriding, so‘lding,
 Qirqilding, yo‘nilding,
 Savag‘ich bo‘lding.
 Sen bunga paxtoni
 Aybdor deb bilding,
 Paxtada ne gunoh?
 Savala meni!

(Vohidov 2000/2: 95-97)

mısralarında da dile getirildiği üzere ağaçların susuz kalıp kurummasının suçlusu pamuk değildir. Vâhidov’a göre, bağların bahçelerin kurummasının, yaylaların bozulmasının suçlusu, şairin ülkesini kendisine vatan yapan pamuk ya da pamuk işi denilince vazifesini yerine getirme sorumluluğuyla evinden çıkıp pamuğun bir kozası için kendini feda eden halk olamaz. Bundaki suçlu, pamuğu şiirinde altına, mercana teşbih eden ve âleme övünerek anlatan şairden başkası değildir. Şair, pamuğun yetiştirilmesiyle ortaya çıkan sıkıntıları, bunun için kanı sebil olan insanları ve bu insanların bıraktığı yetimlerin göğsündeki figanı ve insanların nedametlerini anlatmadığı için suçludur:

Meni ur, paxtani
 Kuylagan menman.
 Ertayu kech uni
 O‘ylagan menman,
 Olamga maqtanib
 So‘ylagan menman,
 Paxtada ne gunoh?
 Savala meni!

(Vohidov 2000/2: 95-97)

Erkin Vâhidov, Aral gölünün ve Sırderya’nın kurutulması karşısında çaresiz kalmasına ve elinden bir şey gelmemesine *Orol O‘layotir...* şiirinde de temas etmektedir. Sovyet rejimi, uygulanan politikalar sebebiyle toprağı öldürmekte, şair ise bu durum karşısında;

Shoir bunga qarshi ne qilayotir?
 -Shoir daftarida kattakon so‘roq.

U faqat qichqirar:
 Bundoq bo‘lmaydi.

diyerek gözyaşı dökmekten başka bir şey yapamamaktadır. Şair, döktüğü gözyaşıyla Aral'ın dolmayacağını ve Sırderya'nın coşkun bir şekilde yeniden akmayacağını bilmektedir:

Alam bilan yosh to'kar, biroq
Uning ko'zyoshidan Orol to'lmaydi.

(Vohidov 2000/2: 165)

Bir zamanlar dalgaları sahile vuran Aral, artık kurumuştur. Erkin Vâhidov, onu bu hâle getiren rejimi, “*Bolalikda bizlar ishongan keyin yolg'on chiqqan ertak*”, “*oq qum bo'lib ko'ringan oppoq uqubat*” olarak tarif eder. Şairi en çok hayrete düşüren husus ise bir evi alev sarması, bir aynanın kırılması, bir cana zulmedilmesi durumunda bile bir suçlu aranırken ülkesinin âdeta can damarı olan Aral'ın kurummasına sebep olan suçlunun aranmamasıdır. Vâhidov, esas olarak milletin haykıran dili olması gerekirken bunu yapamadığı ve suçlunun kim olduğunu bilmesine rağmen elinden bir şey gelmediği için mustarıptır:

Kuysa bundoq xonu monimiz,
Chil- chil bo'lsa qutlug' jomimiz
Bu gunohning so'rog'i bormi?
Bormi jallod hukmiga qonun?
So'rib bo'lsak daryolar qonin,
Sabil etsak zaminning jonin,
Oq baloning oqqoq bo'roni
Qaro qilsa yurtning osmonin,
Kulfatlarning adog'i bormi?
Gunohimiz so'rog'i bormi?

Vâhidov'a göre yapılması gereken sadece Aral'ı kurutmayı bulmak değildir. Bunun yanı sıra Türkistan toprağını zehirleyenlere müdahale edilmediği sürece çevre felaketi artarak devam edecektir. Aydınlar ve şairler sustuğu veya susturulduğu için gelecek nesillere zehirlenmiş bir toprak miras kalmıştır:

Biz jim turdik, o'ldi Orol,
Bitdi Amu, Sirimiz,
Avlodlarga qolar bo'ldi
Zaharlangan yer meros.

(Vohidov 2001: 66)

Erkin Vâhidov, rejimin yaratmaya çalıştığı insan tipinin felsefesini; bu insanların yaptıklarını ve inandıklarını gerçekleştirmeye çalışırken hem kendilerine, hem de halka nasıl zarar verdiklerini ve kendi milletlerine yabancılaştıklarını, milletin içinde bulunduğu sıkıntılardan kurtulabilmesi için nelerin yapılması gerektiğini *Nasihât, U, Oromni...*,

Qorqunving Ko'zi, So'zlaganda Oqil..., Sharqiy Qirg'oq, Muharrir, To'ra Yigit, Bu Zamon G'azali, Xalq Noiblariga, Iztirob, Darddoshlik, Siyosiy Saboq, Viruslar, Qog'irchoqlar, Bobil Minorasi, Qismat, Kerak, Qit'a, Kelajakka Maktub, Amaldorlar..., Amaldorning O'limiga, Chiston, Shohlar Orzusi, Shum Bola, Il'za Xonim, Tramvayda, Bizga So'z Tegdi Kecha, Qumursqalar Jangi, Yubiley, Bu Ko'hna Hasrat, Kichkina Kattalar adlı şiirlerinde terennüm etmiştir.

Bir insanın Sovyet rejimi içerisinde varlığını devam ettirebilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için elini işe yatkın hâle getirmek yerine, dilini söze usta kılması gerekmektedir. İdarecinin yanında itibar kazanmak isteyen bir insan yüz türlü eğilmeli, söyleyeceğini bin türlü söylemeli ve daima mütebessim olmalıdır. Bunların yanı sıra, tenkidin kapısından asla geçmemelidir. Kendisinden yapması istenilen bir hususu asla sorgulamadan yapmalı, rejimin “Dur!” dediği yerde durmalı, “Yat!” dediği yerde yatmalıdır. Amacına ulaşmak isteyen kişinin bir konu üzerinde düşünmesi ve kendi başına iş yapması da söz konusu değildir. Yapılması gereken ise sadece şudur:

Boshlig'ing ko'nglini bil sen,
Ketma pinjidan nari,
Paytini topsang mabodo,
Birga yuzta- yuzta qil.

Bil, senga bu besh nasihat,
Eng asosiy qoida:
Qolni ishga mohir etma,
Tilni gapga usta qil.

(Vohidov 2000/1: 119)

Erkin Vâhidov'a göre rejimin yarattığı insan tipi, devletin hangi kademesinde görev alırsa alsın, halkın arasında hangi sıfatla bulunursa bulunsun, şahsi menfaatlerini korumayı ve hâkim kuvvetin kılıcını sallamayı, hayatını devam ettirmenin esası olarak belirlediği için geri planda kalmamakta ve her düzenin içinde kendisine bir yer bulabilmektedir. Onlar, büyüklerin himayesinde yaşamaya, daima mükâfat, mülk, unvan ve makam elde etme arzularını gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar:

Ul adib kimdirki, doim
Katta pinjida yurar,
Mansabu unvon, mukofot,
Mulk ilinjida yurar.

(Vohidov 2001: 79)

Sovyet rejiminin yarattığı tipler, düzenin adamı oldukları için onların sırtlarının yere gelmesi söz konusu değildir. Nitekim onlar hangi sistem olursa olsun, daima en muteber yerlerdedir:

Tushsa ham otdan va lek
Hargiz egardan tushmagay,
Gar tramvay minsa ham
Nomer birinchida yurar.

Bu hâliyle diğer insanlardan farklı olan sistemin adamları, gerek yürüyüşleri, gerek tavır ve hareketleriyle de farklıdır. Bu tip insanların çevresi onlardan yararlanmak suretiyle bir yerlere gelmek isteyen pervaneler, divaneler ve dostlarla doludur. Şair, çıkar düşkününü olan ve çevresindekileri de buna yönlendirenlerin, hem görünüşü hem de yaratılışı itibarıyla diğer insanlardan farklı olduklarını,

Lutfing bo‘lakchadir, xulqing bo‘lakcha,
Beldan pasting bo‘lak, yuqoring bo‘lak.

(Vohidov 2001: 74)

mısralarıyla dile getirir. Yine bu tip insanların asıl niyetlerinin halkı sömürmek ve halk üzerinden servetlerine servet katmak, makamlarını yükseltmek olması sebebiyle onların nazarında “*perestroika*” (*yeniden yapılanma*) ve “*glasnost*” (*şeffaflık*), halka yardım etme adı altında kendi lehlerine kullandıkları teşebbüslerdir. Bu ve benzeri teşebbüsler, onların nazarında “*elga dastyorliging o‘zi latifa*” (Vohidov 2001: 74) şeklinde ifade edilmektedir. Bu tip insanların durumunu,

Na ishchi, na dehqon, na ziyolisan,
Mustaqil sinfsan, qatoring bo‘lak.

El boshiga yoqqan qor senga yog‘mas,
Uying bo‘lak, toming, devoring bo‘lak.

(Vohidov 2001: 74)

mısralarıyla tasvir eden Erkin Vâhidov’a göre, onların gönlünde yatan, halkın üzerinden demir yumruğunu eksik etmeyen katil yöneticiden başka bir şey değildir. Halkın, hürriyetin olduğu bir ülkede yaşamak ve istikbalini yine kendisi tayin etmek istemesine mukabil Sovyet rejiminin yarattığı tipler *Erk yurt* (Vohidov 2001: 74) anlayışından dikenli tellerle çevrilmiş bir diyarı anlamaktadırlar:

Xalq o‘z sardorlarin saylar, lek sening
Orzu qilgan qattol sardoring bo‘lak.

Erk yurti bo‘lgay yurt, ammo sen istar
Tikan sim o‘ralgan diyoring bo‘lak. (Vohidov 2001: 74)

Menfaatin ön plana çıkarıldığı ve ahlaki değerlerin geri plana itilip unutturulduğu bir sistemde yaşayan insanlar, ister istemez düzenin bir parçası olmaya başlayacaktır. İdarecilerin koltuk mücadelesi içerisinde birbirini mahvetmesi, rejimin talimatları doğrultusunda âlimlerin birbirinin eksikliğini bulup karşılıklı olarak yine birbirlerinin istikballerini karartması, elinden bir şey gelmeyen aydınların ise yaşananları görmezden gelip kendi sırça köşklerinde farklı bir dünya ile meşgul olmaları (Vohidov 2001: 72) şairi bedbinliğe sürükler.

Sovyet rejiminin yarattığı insan tipi, toplum tarafından dışlanan insan tiplerinin tam tersi özellikler taşır. Vâhidov, hayali teşvik eden, doğruları söyletmeyen ve söyleyeni istemeyen rejimin aradığı insan tipini *Shum Bola* şiirinde ele alır. Vâhidov'a göre, yaşadıkları devirde en kolay şey yalan söylemektir. Hatta devlet bile varlık mücadelesini bundan hareketle yapmaktadır. Devletin işi de, siyaset de, meclis de, kitap, gazete ve dergiler de yalanlarla doludur:

Yolg'on bukun osondir.
Gazet to'la, kitob to'la,
Majlis to'la yolg'ondir.

Bitta yig'in— Kotibiyat,
Bitta yig'in— Rayosat.
Yolg'on endi davlat ishi,
Yolg'on endi Siyosat.

(Vohidov 2001: 86-87)

Bu devirde tek kusur, doğruları haykırmaktır:

O'n kishilik mehnat qilib,
Parcha nonga to'yaman,
Bir aybim bor, faqat ba'zan...
Rost gapirib qoyaman.

(Vohidov 2001: 86-87)

Erkin Vâhidov, rejimin ortaya koyduğu ideallere ulaşmak için mücadeleden idarecilerin halktan ne derece uzaklaştıklarını, bunu yaparken kendilerine ne denli küçük bir dünya yarattıklarını ve kalabalıklar içindeki yalnızlar hâline geldiklerini, *Siyosiy Saboq* adlı şiirinde ele alır. Şoförlere verilecek “siyasi ders” münasebetiyle müdür Bek Bekov, eve kendi imkânlarıyla dönmek zorunda kalır. Evine makam aracı olmadan dönme fırsatı yakalayan Bek Bekov, bu münasebetle açık havada dolaşmanın zevkine varacağı ve çevreyi dolaşıp halkı görme fırsatı yakalayacağı için memnundur. Yıllardır evden işe, işten eve şeklinde devam eden hayatı, onu koltuğa bağlamış, rejimin başarısı için çalışma azmi ona ömrün bitmesine rağmen işin bitmeyeceği gerçeğini unutturmuştur. Yürüyerek eve

giderken üzerine çöken yorgunluk onu otobüse binmeye zorlar. Bu teşebbüs, Bek Bekov'un gerçekleri görmesine ve otobüste yaşadıkları da halkına yabancı ve ondan tiksinen bir tip hâline geldiğini anlamasına yardımcı olur.

Bek Bekov, çeşitli insanların bindiği otobüste tutunacak bir yer bile bulamaz. Otobüsteki bu sıkışıklıkta *halkın gücünü ilk defa hisseden* (Vohidov 2001: 151-158) Bek Bekov, gömlekleri kir pas içinde, pantolonları ütüsüz, kaş ve kirpikleri toza bulanmış insanların olduğu bu ortamdan kurtulur. Hatta otobüsün arkasından onlara “Bezobraziye!”⁵ diye hakaret eder. Kalan yolu bin bir güçlülükle kat eden Bek Bekov, nihayet oturduğu mahallenin kahvesine gelir. Ömründe hiç kahvehane görmeyen bu adam, yaşadıkları bahanesiyle kaderine lanet okuyarak içeri girer. Erkin Vâhidov şiirin bu kısmında, idarecilerden birinin mahalle kahvesine gelmesini halkın nasıl yorumladığı üzerinde durmaktadır. Halkın nazarında bir idarecinin mahalle kahvehanesine gelmesi, onun işten ayrıldığı veya hakkındaki şikâyetlerden dolayı görevden alındığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bek Bekov her ne kadar aralarında bulunmayı kendisine yakıştıramasa da kahvehane müdavimlerinin kendisini bağrına basması ve kendisine sahip çıkması karşısında duygulanır ve ömrünün muhasebesini yapar. Bunu yaparken kendi yaptıklarının mı, yoksa halkın arasında olmanın mı doğru olduğunu da sorgular. Akli erdiği günden beri kendisini vatan hizmetine adayan ve bu uğurda çalışmaktan bahtiyar olan Bek Bekov, yalnızca halka inanmış; ülkesine doğru, adil ve dürüst bir şekilde hizmet etmiştir. Fakat Bek Bekov, geçip giden ömründe yaptıklarına bakınca toplantıdan, seçimden ve nutuktan başka bir şey yapmadığını gördüğü zaman gözleri yaşarır ve kendisi için bir gün bile yaşamadan ömrünü geçirdiğini anlar. Kendisine kucak açan kahvehane müdavimlerine yabancısıdır, gençlikteki dostları dağılıp gitmiştir. Bugüne kadar etrafındaki hiç kimseye “*bir ihtiyacı olup olmadığını sormamış, kimsenin yanında bulunmamış*”tır. Bu sebeple Bek Bekov, cahil olarak nitelendirdiği halkın aslında böyle olmadığını, asıl cahilin kendisi ve kendisi gibiler olduğunu düşünür. Dünyada yapılacak en zor işin,

“Dunyoda eng oliy fan
Va eng mushkul fan-
Muhimni nomuhimdan
Ajratmoq ekan.
Hayot ekan zo'r daryo.
Osongina ish-
O'sha katta suv aro
Oqizoq bo'lish. (Vohidov 2001: 151-158)

⁵ Terbiyesizler!

olduğu gerçeğini anlayan Bek Bekov, kendisine öğretildiği gibi halkın aslında “goskomstat raqami”⁶ değil onun “*qoshni, xesh, do‘st, ulfat, tirik hamnafas...*” (Vohidov 2001: 151-158) olduğunu bu gece anlamıştır.

Müdür Bek Bekov’un iç hesaplaşmasının bir benzeri Erkin Vâhidov’un hayatında da gerçekleşir. Çünkü şair, *U, Oromni, So‘zlaganda, Qorquvning Ko‘zi, Muharrir, Viruslar, Maksim Gor‘kiy Bilan Suhbat, Viruslar, Kurash Oini, Bu Zamon G‘azali, Tush, Il‘za Xonim, Qog‘irchoqlar, Bizga So‘z Tegdi Kecha, Qumursqalar Jangi, Yubiley, Bu Ko‘hna Hasrat, Kichkina Kattalar* şiirlerinde, toplumda gördüğü yanlışları haykırmaya ve bunlardan kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Söz konusu şiirlerinde bazen de hürriyet mücadelesine katılmayanları eleştirerek milletin eninde sonunda “*kanını emen sülüklerden kurtulacağı*” düşüncesini dile getirir.

Erkin Vâhidov, etrafında yaşananlara kulağını tıkayan ve kendi rahatını düşünenleri deve kuşuna benzetir. Şaire göre etrafında olup bitenlere dikkat etmeden sadece kendini düşünenler ve dünyada sadece rızık peşinde koşanlar “*boshini qumga tiqib*” (Vohidov 2000/2: 92) yatacaktır.

Vâhidov’un korkunun gözünün büyük, yüreğinin küçük hâle getirildiği vatanında aslanlar *kuchuka*⁷ dönüştürülmüştür. Partinin belirlediği esaslar doğrultusunda oluşturulan Sovyet rejiminin edebiyata ve sanata biçtiği misyon Karakaş’ın ifadesiyle,

“*Optimizm ve hayat-bahş komünizm ideolojisiyle beslenmek suretiyle büyük ideolojik ve pedagojik rol oynamak, Sovyet insanında yeni dünya kurucusuna has hasletleri tekemmül ettirmektir. Edebiyat ve sanatı tekâmül ettirmedeki en mühim yol, halkın hayatı ile olan alakayı kuvvetlendirmekten, sosyalizm gerçeğinin zenginliğini ve rengârenk yönlerini hakkânî ve yüksek estetikle aksettirmekten, yeni ve hakiki komünizm gerçeğini ilhamla ve apaçık ifade etmekten ve toplumun ilerlemesine engel teşkil eden her şeyi ifşa etmekten ibarettir.*” (Karakaş 2005: 287)

şeklindedir.

Söz konusu propaganda edebiyatının, rejimin ilan ettiği esaslar doğrultusunda eserler vermesi, dergi redaktörlerinin denetimine bırakılmıştır. Herhangi bir dergide yayımlanacak olan bir metin, rejimin belirlediği esaslar dâhilinde incelemeyen geçecek, bu esaslara aykırı olan eserlerdeki hususlar ya ayıklanacak ya da söz konusu metin yayımlanmayacaktır. Erkin Vâhidov da *Yash Gvardiya* (1961- 1963) ve *Badi‘ Edebiyat*

⁶ İstatistiki veri

⁷ Köpek yavrusu

(1963- 1970) yayınevlerinde redaktör olarak çalışmıştır. *Muharrir* adlı şiirinde böyle bir denetimden geçen metnin başına neler geldiğini anlatır. Metni denetleyen kişi, rejimin belirlediği esaslara aykırı olan hususlarda yazara ikazlarda bulunmakta, kullanılan her kelimenin neler çağrıştıracabileceği üzerinde düşünmektedir. *Muharrir* adlı şiirde de metin yazarının her sözünü kırk türde değerlendirip onlara “*goh nolali*”, “*gohi tumtaroq*” yaftalarını vuran redaktörden yazarın kurtulma arzusu söz konusu edilmektedir:

“Xolis” xizimatingni, birodar, qoygin,
 Iltimos, kerakmas menga yordaming.
 Ming xil taftishlardan, rost aytsam, to‘ydim,
 Jonga tegib bo‘ldi qizil qalaming.

Qachon bu zulmdan bo‘lurman ozod,
 Qachon tugar ekan bedodlik, axir!

Ancak yazarın metnini bin türlü teftişten geçiren kızıl kalem, aslında Erkin Vâhidov’un kendisidir.

Afsuski, hech kimga deyolmayman dod,
 Chunki, men o‘zimman o‘sha muharrir...

Sovyet kurumlarını ve bunların işleyiş sistemini eleştiren Erkin Vâhidov, onları ülkenin tamamına yayılan virüslere benzetir. Doktorların önlüklerinin ve saçlarının beyaz olmasını, virüslerle yaptıkları amansız mücadeleye bağlayan Erkin Vâhidov’un kendisi de virüslerle doktorlar gibi mücadele etmek arzusundadır:

Sizga havas qildim, do‘kto‘r, menga ham
 Mo‘‘jiziy bu hikmat berilsa edi.
 Siz doru surgandek, men qalam sursam,
 Eng mudhish viruslar qirilsa edi.

(Vohidov 2000/2: 155)

Şairin yok etmek için mücadeleye talip olduğu virüsler, insanların kanına giren ve bütün vücuduna ıstırap veren sahtekârlık, haram gelir, makam sevdası ve bencilliktir. Erkin Vâhidov, bunların yanı sıra insanların devlet kurumlarındaki işlerini tamamlayabilmek için aracı kıldığı rüşvet virüsünü de yok etmeyi arzular. Vâhidov, safsata sarayından binalar kurmaya çalışan, hortumculuğu hayatının gayesi hâline getiren, kürsüye çıkıp hayâsız bir şekilde yalanlar söyleyen ve bunları alkışlayanların kanında dolaşan virüslerin de temizlenmesi için mücadele etmek istemektedir (Vohidov 2000/2: 156). Milletın uyanıp gerçekleri görmesiyle başlayan bir “ulu boran”, her tarafa yayılmış olan bu virüsleri temizleyecek ve böylece şairin ülkesi bembeyaz bir istikbale kavuşacaktır:

Do'kto'r, quloq tuting! Momoguldirak!
 Havo tozarmoqda – virusga qiron.
 Salom senga, oppoq, tiniq kelajak,
 Olqish bo'lsing senga, uyg'ongan bo'ron.
 (Vohidov 2000/2: 156)

Erkin Vâhidov, *Bo'ri Chaqirgan Majlis va Beodob Ot Haqida Latifa, Bizdan Keyin Hech Bir Avlod Qayta Qurmasin, Eski Hammom, Eski Tos* şiirlerinde, Sovyetler Birliğindeki *glasnost* (şeffaflık) ve *perestroyka* (yeniden yapılanma) teşebbüslerini işlemiştir. 1985 yılı Mart ayında parti genel sekreteri olan Mihail Gorbaçov, perestroyka adı verilen geniş bir reform politikası başlatır. M. Gorbaçov tarafından 1985'te başlatılan *perestroyka* (1985-1990), komünizm ile demokrasiyi barıştırmayı, halkın da katılımını sağlayarak siyasi sistemin işleyişini değiştirmeyi, ekonomik alanda elde edilen sonuçları iyileştirmeyi ve Sovyet halkının hayat seviyesini yükseltmeyi amaçlıyordu. Bu itibarla perestroyka, ekonomi alanını aşarak toplumu, siyasi sistemi ve uluslararası ilişkileri de kapsamına alıyordu. Bu hareketin amacı halkı siyasetle bütünleştirmek ve ekonomiyi daha etkili hâle getirebilmek için komünizmle demokrasiyi bağdaştırmak iddiasıydı. Fakat bu proje, komünizm ve Sovyet modelini sorgulamak yerine sadece bunların işleyişini sorguluyordu. Ancak yapılmak istenilen bu değişiklikler Sovyet sisteminin parçalanmasına yol açmıştır. Bu dönemde sansür gevşemiş, bilgiye ulaşabilmek daha kolay hâle gelmiştir.

Erkin Vâhidov, yeniden yapılanmayı, *Bo'ri Chaqirgan Majlis va Beodob Ot Haqida Latifa* adlı şiirinde, karnı tok olan bir kurdun daha sonra yemeyi düşündüğü keçi, tavşan, koyun ve at ile yaptığı sohbet çerçevesinde anlatır. Karnı tok olan kurt, keçi, tavşan, koyun ve atın bundan yararlanmasını ve yaptığı hatalarını söyleyerek kendisini tenkit etmelerini ister. Onların büyük bir kısmı böyle bir durumla karşılaşmayı beklemedikleri için kurdun kahramanlığından, merhamet ve inayetinden bahisle hâllerinden memnun olduklarını, böyle bir lütufta bulunduğu için kendisine müteşekkir olduklarını dile getirirler. Ancak at, kurdun çenesine öyle bir vurur ki, bu kurdun gözlerinden alevler saçılmasına ve bitap düşmesine sebep olur. Kurt, atın yaptığını unutamaz ve kendisine, böyle demokrat bir tavır sergilediği için lanet eder:

Hamon unutmas otning
 Bu ishin va der har vaqt:
 -Mendek demo'kratning
 Padariga ming la'nat!

Bema'ni majlisa men
 İkki dunyo qaytmayman.

Ot - beodob, ot o'lsin,
Ziyofatga aytmayman.

(Vohidov 2000/2: 89-90)

Erkin Vâhidov, *Bizdan Keyin Hech Bir Avlod Qayta Qurmasin* adlı şiirinde, yeniden yapılanmanın kimin için ne anlama geldiği üzerinde durur. Hırsız için yeniden yapılanma, bir tencere çorba anlamına gelmektedir. Onun yapması gereken, bir kâse alıp herkesten önce koşturur. Yeniden yapılanma, menfaatperest için üstünü örtebileceği çok büyük bir yorgan, cahil içinse en makul, en temiz yüreğe nişan alıp ona kurşun atmasıdır. Palavracı için eski ahenklerle yeniden çalabileceği ve eskinin “mübarek koşuğunu” terennüm edebileceği bir çalgı; bürokrat için cambazlık anlamındadır. Şairin nazarında yeniden yapılanma, ağrıyan dişlerin beyine kadar uzayan çürümüş köklerini çıkarmak, bir zamanlar yatağı aşağıdan yukarıya doğru çevrilen dereyi geriye döndürmek, bencillikten kaynaklanan bütün illetleri geçmişin çukuruna gömmek, işgal edilen vatan toprağını yeniden müstakil ve azat hâle getirmektir. Bu itibarla şair, Sovyet rejiminin direktifleri doğrultusunda yazmış olduğu şiirlerini yeniden düzenleyeceğini dile getirir. Vâhidov'un temennisi, kendilerinin yaşadığı dönemi yeni nesillerin yaşamaması ve bir daha yeniden yapılmak zorunda kalmamalarıdır:

Men uchun u derazadan
Kirgan shamoldir,
Bu shamoldan qog'ozlarim
Aftodaholdir.
Ular uchar, men ortidan
Qarab turaman,
She'rim, endi men ham seni
Qayta quraman.

Kunlar ko'rdik,
Ostanada turgan iste'dod
Bizning ko'rgan u kunlarni
Qayta ko'rmasin.
Shunday qayta quraylikki,
Endi umrbod
Bizdan keyin hech bir avlod
Qayta qurmasin.

(Vohidov 2000/2: 61-63)

Yeniden yapılanma ile birçok şeyin düzeleceğini ve müstakil bir ülkeye kavuşulacağını düşünen Erkin Vâhidov'un ümitleri, beklediği şekilde gerçekleşmemiştir. Toplantıların coşkulu, sohbetlerin ihtiraslı bir şekilde geçmesine mukabil, gerçek olan sadece söylenenlerin “lâfta kal-

ması”dır. Vâhidov, yeniden yapılanmanın semeresini *Eski Hammom, Eski Tos* adlı şiirinde değerlendirir. Şaire göre, eskiden olduğu gibi toplantılarda, “Yapacağız! Edeceğiz! Gerçekleştireceğiz!” kabilinden kararlar alınmakta, fakat sonunda hiçbir şey söylendiği gibi gerçekleşmemektedir:

Avvalgidek yil boshida
 Yil rejasin bichamiz,
 “Bajaramiz” qasamini
 Yaxna choydek ichamiz.
 So‘ng o‘n bir oy sustkash umr
 Daryosida kechamiz,
 Yil so‘ngida: “hayda- hayda”,
 Oy so‘ngida: “bos-ha, bos!”
 Qoidamiz o‘sha- o‘sha:
 Eski hammom, eski tos.

(Vohidov 2000/2: 66)

Sonuç

Şiirlerinin önemli bir kısmında Sovyet ideolojisini, topluma yabancılaşan aydınları ve Sovyet rejiminin yaratmaya çalıştığı insan tipini eleştiren ve toplumdaki bozulmayı işleyen Erkin Vâhidov’a göre insanların içinde bulunduğu durumun değerlendirilmesi sadece görünenden hareketle değil, bununla birlikte arka planının da dikkate alınmasıyla yapılmalıdır.

Çarlık döneminde Türkistan’ın asıl sahiplerinin ellerindeki toprakların alınarak buralara Rusları yerleştirme esasına dayanan politikalar, Sovyet yönetiminde de kolhozlaştırma uygulamalarıyla devam ettirilmiştir. Türkistan’da büyük tepkilere yol açan, hatta çeşitli bölgelerde isyanların başlamasına sebep olan “topraklara el koyma” ve “insanları vatanlarından kovma”nın sıra baskı ve zulüm altında yaşayan insanların geçmişleriyle olan bağlarını koparan sistem, bunu her alanda yapmıştır. İnancı ve vicdanı olmayan Sovyet yönetimi, yarattığı küçük putlar sayesinde varlığını devam ettirmiştir. 8 Kasım 1917 tarihinde Lenin’le başlayan Sovyet döneminin başlangıçtaki bütün kamu görevlilerinin hür ve demokratik seçimlerle iş başına gelmesi, çalışanların ücretlendirilmesi, halka adil davranılması, sürekli ordunun yerini silahlı halkın alması ve devlet görevlerinin sırayla herkes tarafından yerine getirilmesi vaatlerinin yerini baskı, ihbar, susturma ve katletme uygulamaları almıştır. Gerek şeffaflık, gerek yeniden yapılanma dönemleriyle Sovyet rejiminin uyguladığı bu politikalarda ortaya çıkan yumuşama, varlığını ihbar ve karalama politikası üzerine kuran ve devam ettiren güçlerin geri planda kalmasını sağlamıştır.

Vâhidov'un şiirlerinde eleştirdiği Sovyet rejimi, sadece uyguladığı baskı ve zulümle değil, aynı zamanda uyguladığı politikalarla da toplumu oluşturan kültürel unsurları ortadan kaldırmış, hâkimiyeti altında yaşayanların ahlaki değerlerini de yıpratmak suretiyle onlara şahsi çıkarları doğrultusundaki bir yaklaşımla hayatlarını devam ettirme felsefesi yaratmıştır. Erkin Vâhidov göre, Sovyet rejimi insanlardaki şefkat, sevgi ve vefa gibi hasletleri ortadan kaldırmıştır. Türkistan'daki şair ve yazarların bir övgü, bir de yergi dönemleri olmuştur. Sovyetler Birliği'nde şair ve yazarların birçoğu başlangıçta ideolojinin bayraktarlığını yapmış veya yapmak zorunda bırakılmıştır. Onlar, rejimin yıkılmaya yüz tuttuğu dönemlerde bildikleri, gördükleri ve yaşadıkları sıkıntıları dile getirmeye ve milletin tercümanı olmaya başlamış; daha sonra bu sıkıntıları yergi dönemi eserleriyle açıkça haykırmışlardır. Erkin Vâhidov da özellikle 1970'li yıllardan sonra yergi dönemi eserlerini vermiştir.

KAYNAKÇA

- ANDİCAN, Ahad (2003), *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul.
- AZAM, Miraziz-ATAYEV, Rahimjan (1991), *O'zbek Adabiyati 1986-1990 Yillarida*, Toshkent.
- KARAKAŞ, Şuayib (1997), *Türkistan Şuuru*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KARAKAŞ, Şuayip (2005), "Sovyet Edebiyatı Hakkında Tespitler", *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu* (Gazi Üniversitesi, 11-13 Mayıs 2005), Ankara.
- KARIMOV, N.-NAZAROV, B. (vd.) (1997), *XX. Asr O'zbek Adabiyati*, Sharq Nashriyoti, Toshkent.
- KOSIMOV, Begali (2002), "Yozili Adabiyat", *Uzbekiston*, Sharq Nashriyoti, Toshkent.
- LUNAÇARSKİ, Anatoli (1998), *Sosyalizm ve Edebiyat*, (çev. Asım Bezirci), Evrensel Basım-Yayın, İstanbul.
- OMINOV, Murodjan - DALIMOV, To'rabek (vd.) (1997), "Yozma Adabiyat", *O'zbekistan Respublikası Entsiklopediya*, Qomuslar Bosh Tahririyati, Toshkent.
- ORIPOV, Abdulla (2001), "So'z Sehri", *Tanlangan Asarlar*, C. 4, G'afur G'ulam Nomidagi Adabiyat ve San'at Nashriyoti, Toshkent.
- VOHIDOV, Erkin (1987), "Ustoz Bilan Vidolaşuv", *Shoiru She'ru Shuur*, "Yosh Gvardiya" Nashriyoti, Toshkent.
- VOHIDOV, Erkin (1987), "Ustoz Gayratiyni Eslab", *Shoiru She'ru Shuur*, Yosh Gvardiya Nashriyoti, Toshkent.
- VOHIDOV, Erkin (1991), *Ortada Begona Yoq -Gazallar*, Toshkent.
- VOHIDOV, Erkin (1992), "Qorzdorlik", *Iztirob*, Yosh Gvardiya Nashriyoti, Toshkent.

VOHIDOV, Erkin (2000/1), *Ishq Savdosi I*, Sharq Nashriyoti, Toshkent.

VOHIDOV, Erkin (2000/2), *She'r Dunyasi II*, Sharq Nashriyoti, Toshkent.

VOHIDOV, Erkin (2001), *O'mrim Daryasi III*, Sharq Nashriyoti, Toshkent.

VOHIDOV, Erkin (2001), "İkkinchi Tumor", *She'r Dunyasi*, Yosh Gvardiya Nashriyoti, Toshkent.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Lavrenti_Beria (Erişim tarihi: 05.04.2011).